

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 17 (2022)

Στρατηγάκη, Μ. (2021). Πολιτικές Ισότητας των Φύλων. ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα. Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

Καλλιόπη Σπανού

Copyright © 2023, Καλλιόπη Σπανού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σπανού Κ. (2023). Στρατηγάκη, Μ. (2021). Πολιτικές Ισότητας των Φύλων. ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα. Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. *Κοινωνική Πολιτική*, 17, 60–63. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eeekp/article/view/32807>

Βιβλιοκριτική

Καλλιόπη Σπανού

Καθηγήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Στρατηγάκη, Μ. (2021). *Πολιτικές Ισότητας των Φύλων. ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα*. Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

Το βιβλίο της Μαρίας Στρατηγάκη αποτυπώνει τη θεσμική διαδρομή του ζητήματος ή καλύτερα της διεκδίκησης της Ισότητας των Φύλων (ΙΦ). Από την Κοινωνία των Εθνών, στον ΟΗΕ, την ΕΕ και μετά στην Ελλάδα, μας ταξιδεύει στο θεσμικό χώρο και χρόνο όπου αναπτύσσεται η διαρκής αλληλεπίδραση εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς. Αναδεικνύει τη διάχυση ιδεών και πολιτικών, μια μαθησιακή διαδικασία που οδήγησε στη διεύρυνση της αντίληψης της ισότητας και του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία.

Μέσα από αυτή την περιήγηση, δείχνει πόσα πολλά έγιναν σε θεσμικό επίπεδο, ιδίως τα τελευταία 40-50 χρόνια και στην Ελλάδα, τιμώντας ταυτόχρονα τις προσωπικότητες που συνέβαλαν σε αυτό. Η συγγραφέας είχε μια εξέχουσα θέση στη διαδρομή αυτή, αφού και η ίδια υπηρέτησε με προσήλωσιν και συνέπεια τους στόχους της Ισότητας των Φύλων. Μεταξύ άλλων από τη θέση της Γενικής Γραμματέως και μάλιστα σε μια ταραγμένη εποχή.

Μας παραδίδει λοιπόν ένα βιβλίο, που αντλεί από την ακαδημαϊκή γνώση αλλά και την εμπειρία, ένα βιβλίο που μοιάζει και με απολογισμό. Ένα βιβλίο οργανωμένο, με σαφή και συνεπή λογική, εξαιρετικά τεκμηριωμένο, ισορροπημένο και νηφάλιο στις αξιολογήσεις του. Ένα βιβλίο που μπορεί να διαβαστεί από πολλές σκοπιές:

- ως καταγραφή, ανάλυση και αποτίμηση της εξέλιξης του πλαισίου των ρυθμίσεων για την ισότητα των φύλων,
- ως ανάδειξη της κρίσιμης διεθνούς διάστασης του πλαισίου αυτού,
- ως «ιστορικό» της πολιτικής Ισότητας των Φύλων στην Ελλάδα,
- ως ανάδειξη των δυσκολιών εμπέδωσης δικαιωμάτων, και
- ως ένα παράδειγμα που αναδεικνύει στο πεδίο των πολιτικών Ισότητας των φύλων μια σειρά από ζητήματα, διλήμματα και δυναμικές που χαρακτηρίζουν γενικότερα την άσκηση δημόσιας πολιτικής.

Συνοιστά παράδειγμα του πώς αναπτύσσεται και εξελίσσεται μια δημόσια πολιτική, και μάλιστα οριζόντιου χαρακτήρα, με όλες τις δυσκολίες που συνεπάγεται αυτό. Απαιτεί συνεργασία και συναντίληψη πολλών φορέων με διαφορετικές προτεραιότητες, αφού η έμφυλη ανισότητα εκφράζεται σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής. Αυτή η ιδιαιτερότητα εξέφρασε ιδιαίτερα ο όρος gender mainstreaming.

Το βιβλίο αναδεικνύει επίσης τον διαχρονικό και διατοπικό χαρακτήρα μεγάλου μέρους των διλημάτων πολιτικής σχετικά με τη μορφή ανταπόκρισης στις διεκδικήσεις του φεμινιστικού κινήματος αλλά και των θεσμικών πειραματισμών για την αντίστοιχη αναδιάρθρωση της κρατικής μηχανής (Υπουργείο, υφυπουργείο, Γενική Γραμματεία, σε ποιο υπουργείο, με τι όνομα κλπ.)!

Ορισμένες σκέψεις με αφορμή το βιβλίο:

1. Εντυπωσιάζει πόσο νωρίς διεθνοποιείται το ζήτημα. Πρακτικά με τη γέννησή τους οι σύγχρονοι διεθνείς θεσμοί έρχονται αντιμέτωποι με το ζήτημα της ισότητας των φύλων. Από την Κοινωνία των Εθνών και στη συνέχεια στον ΟΗΕ αλλά και την ΕΕ, η συστηματική επιδίωξη των οργανώσεων γυναικών ήταν να διαμορφωθούν κατευθύνσεις, πλαίσια πολιτικές και μηχανισμοί για την προώθηση της ισότητας, η οποία αποδεικνύεται αενάως ζητούμενο.

Η διεθνοποίηση και ο εξευρωπαϊσμός δεν θα είχαν πάντως την ίδια επιρροή αν δεν συνοδεύονταν από τη σταδιακή οικοδόμηση μηχανισμών υποστήριξης και παρακολούθησης της εφαρμογής, προκειμένου οι γενικές κατευθύνσεις να επιφέρουν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Αναπτύχθηκαν έτσι τα κρίσιμα εργαλεία μιας πολιτικής που συχνά κινδυνεύει να εξαντληθεί σε διακηρύξεις και ωραία λόγια.

Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, ως «policy taker», ο εξευρωπαϊσμός υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικός όχι μόνο λόγω των κοινοτικών οδηγιών αλλά λόγω των χρηματοδοτικών εργαλείων. Επιτρέψτε μου να αναρωτηθώ τι θα γινόταν χωρίς την ΕΕ και το ΕΣΠΑ.

2. Το βιβλίο αποτυπώνει τη θεσμική διαδρομή της πολιτικής Ισότητας των φύλων. Μια διαδικασία καθόλου εύκολη. Προκειμένου μια διεκδίκηση να μεταφερθεί στα διεθνή, ευρωπαϊκά ή εθνικά κέντρα των αποφάσεων, πρέπει να αναγνωριστεί και να γίνει –με κάποιο τρόπο– αποδεκτή.

Στην περίπτωση της Ισότητας των φύλων απαιτείται να μεταβληθεί η αντίληψη περί δημόσιας & ιδιωτικής σφαίρας, μαζί με τις κατεστημένες αντιλήψεις και πρακτικές της έμφυλης ανισότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι τα φεμινιστικά κινήματα συνέδεσαν το «ιδιωτικό» με το «πολιτικό». Αυτό ισχύει για θέματα όμως οι αμβλώσεις, αλλά και για τα αυξανόμενα περιστατικά βίας κατά των γυναικών –είτε ως ενδοοικογενειακή βία (όρος νέος, που –αδιανόητο!– άνοιξε το ιερό κουκούλι της οικογένειας δείχνοντας τις ενδεχόμενες προβληματικές σχέσεις) είτε γενικότερα ως άσκηση βίας με στόχο την υποταγή και της μετατροπή της γυναίκας σε άβουλο αντικείμενο.

Με βάση τη δική μου ανάγνωση του βιβλίου, από την εξέλιξη που αναλύει η Μαρία Στρατηγάκη αναδεικνύεται ότι προνομιακά πεδία της πολιτικής Ισότητας των φύλων φαίνεται να είναι όσα συνδέονται με τη δημόσια σφαίρα: ιδιότητα του πολίτη – ψήφος, συμμετοχή στην πολιτική ζωή, αλλά και με την απασχόληση. Δηλαδή, έξω από το σπίτι. Εισάγονται κανόνες, έστω με δυσκολίες και παλινωδίες, και μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο δυνατός ο έλεγχος εφαρμογής τους.

Αλλά οι δυσκολίες και τα όριά της πολιτικής Ισότητας των φύλων φαίνεται να εντοπίζονται στην ιδιωτική σφαίρα: σεξουαλική παρενόχληση, σεξουαλική εκμετάλλευση, ενδοοικογενειακή βία, βιασμός, και γενικά βία κατά των γυναικών μέχρι τα πρόσφατα παραδείγματα γυναικοκτονιών, κρύβονται σε ιδιωτικές σχέσεις.

Όσο εγγύτερα στην ιδιωτική σφαίρα, τόσο μεγαλύτερη η επιρροή των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που περιέχει η κουλτούρα της εκάστοτε κοινωνίας. Τόσο μεγαλύτερη η αδιαφάνεια των σχέσεων εξάρτησης, τόσο περισσότερες οι αντιστάσεις, και οι δυσκολίες εφαρμογής των νομικών ρυθμίσεων για την ισότητα.

Σε αυτή τη βάση θα έλεγα ότι η πολιτική Ισότητας των φύλων επιχειρεί διαχρονικά να σπρώξει τα όρια της αντίληψης του «ιδιωτικού» και της αδιαφάνειας που το συνοδεύει, διότι όπως έχει

αποδειχθεί συχνά αυτή υπονομεύει δικαιώματα στο δημόσιο χώρο: στην αυτόνομη ύπαρξη των γυναικών.

3. Κρίσιμο στοιχείο είναι οι μορφές εξάρτησης: άλλες ορατές δια γυμνού οφθαλμού και άλλες υπόγειες. Εξάρτηση από πατέρα ή σύζυγο αλλά και εξάρτηση από το ρόλο των γυναικών στην φροντίδα των κατεχοχίν εξαρτημένων: τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι της οικογένειας κλπ. Σε αυτές τις σχέσεις εξάρτησης χτίζονται στερεότυπα που τις συνοδεύουν στην πολιτική, στην αγορά εργασίας, στην ιδιωτική ζωή. Εκφράζονται ως εμπόδια στην προσωπική διαδρομή αλλά αφορούν δομικά στοιχεία της κοινωνίας.

Εξ ου και μια αντίληψη της Ισότητας εστιάζει στα «γυναικεία θέματα» (οικογένεια, παιδιά, φροντίδα εξαρτημένων ατόμων), αποδεχόμενη την παραδοσιακή κατανομή των ρόλων. Έτσι καταλήγει να ταυτίσει τα δικαιώματα των γυναικών με επιμέρους πεδία της κοινωνικής πολιτικής αρνούμενη την αυθυπαρξία της διεκδίκησης αλλά και της σχετικής πολιτικής.

Η παρατήρηση αυτή συνδέεται και με το ζήτημα της αμφισημίας των εργαλείων πολιτικής της Ισότητας των φύλων. Πολλές ρυθμίσεις έχουν διπλή ανάγνωση: Βοηθούν ώστε να διατηρήσουν τον παραδοσιακό τους ρόλο και καθλώνουν τις γυναίκες σε αυτόν ή δίνουν ώθηση ώστε να έχουν αυτόνομη κοινωνική και οικονομική παρουσία; Είναι λοιπόν όπως σημειώνει η Μαρία Στρατηγάκη οι γυναίκες «ειδικό κοινό» ή μήπως δεν νοείται η κοινωνία χωρίς αυτές;

Αλλά και τι συμβαίνει με τις λοιπές μορφές διακρίσεων; Ποια η σχέση τους με την έμφυλη ανισότητα; Πως αντιμετωπίζονται όταν οι γυναίκες είναι αντικείμενο πολλαπλών διακρίσεων, όταν συμπίπτουν και άλλες ιδιότητες που τις καθιστούν ευάλωτες; (φυλετικές, σεξουαλικού προσανατολισμού ή μειονότητες, μετανάστριες ή πρόσφυγες κλπ.).

Αν και τα εργαλεία είναι συχνά κοινά (π.χ. θετικές διακρίσεις ή ποσοστώσεις) μπορούν ή πρέπει να ομαδοποιηθούν υπό την γενική ομπρέλα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή των διακρίσεων και τι σημαίνει αυτό για το ειδικό ζήτημα της Ισότητας των φύλων; Το θέμα δεν είναι θεωρητικό. Όπως δείχνει το βιβλίο, έχει συνέπειες. Δημιουργεί διλήμματα στρατηγικής με άμεσο αντίκτυπο και στον τρόπο με τον οποίο θα αναπτυχθεί η κρατική δράση, θα δημιουργηθούν πολιτικοδιοικητικές δομές και θα διαμορφωθούν στόχοι πολιτικής.

4. Και τέλος η θεσμική εξέλιξη της πολιτικής Ισότητας των φύλων στην Ελλάδα, που θεωρώ και την καρδιά του βιβλίου.

Την αφετηρία βρίσκουμε στο Σύνταγμα του 1975, που όπως σε άλλα θέματα εμφανίζεται ιδιαίτερα εκσυγχρονιστικό, ως οιονεί διαπαιδαγώγηση, απέναντι σε κατεστημένες αντιλήψεις. Αλλά το μεγάλο «παράθυρο ευκαιρίας» ανοίγεται το 1981 με τον αέρα της ανανέωσης και της πολιτικής αλλαγής αλλά και από τη συμμετοχή στο ευρύτερο περιβάλλον της ΕΕ στην οποία εντάσσεται η χώρα.

Είναι προφανές από το βιβλίο ότι από τη 10ετία του 1980 η Ελλάδα επέδειξε πολύ γρήγορα ανατακλαστικά όσον αφορά τις θεσμικές εξελίξεις στο πεδίο αυτό. Πολύ γρήγορα δημιουργείται η Γενική Γραμματεία Ισότητας και αργότερα το ΚΕΘΙ με μια εντυπωσιακά μακρόχρονη και σταθερή διαδρομή έως σήμερα, παρά τις κατά καιρούς δυσκολίες και αμφισβητήσεις. Επιπλέον όμως αξίζει να τονιστεί η εντυπωσιακή και δυσεύρετη σε άλλη δημόσια πολιτική συνέχεια παρά τις εναλλαγές προσώπων και την κομματική προέλευσή τους. Ο στόχος της ισότητας των φύλων κατάφερε, όπως δείχνει το βιβλίο, να υπερβεί κομματικές γραμμές. Η ύπαρξη δικτύων σε επίπεδο κοινωνίας που συνέδεαν τα πρόσωπα και πλαισίωναν τις αντιλήψεις τους φαίνεται να έπαιξε

σημαντικό ρόλο σε αυτό. Θα προσέθετα ίσως τη σαφήνεια του βασικού στόχου και την συμβολή της ευρωπαϊκής πολιτικής στο πεδίο αυτό.

Από την δεκαετία του 1980 έγιναν σημαντικές αλλαγές στο καθεστώς των γυναικών –ξεπερνώντας μερικές φορές και χώρες περισσότερο προηγμένες στον τομέα αυτό. Αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, π.χ. στο ζήτημα του επωνύμου μετά το γάμο, μέχρι πιο πρόσφατα τη χωριστή εκκαθάριση φόρου των συζύγων και τη δυνατότητα χωριστής φορολογικής δήλωσης. Οι νέες ρυθμίσεις επιτρέπουν όλο και περισσότερη ελευθερία στις αποφάσεις των γυναικών, ως αυτόνομα άτομα και όχι ως παραρτήματα άλλων.

Πρόκειται για μια πορεία διαρκούς ανάπτυξης, κάλυψης κενών, εμπλουτισμού και βελτίωσης των ρυθμίσεων. Από τις άμεσες στις έμμεσες διακρίσεις, στην καταπολέμηση σεξιστικών προτύπων στα ΜΜΕ –μάλλον προβληματικός τομέας-, στην αρωγή σε θύματα βίας κλπ. Χωρίς βέβαια να λείπουν οι παλινωδίες, με κατ'εξοχήν παράδειγμα το ζήτημα του επωνύμου, αφού οι παραδοσιακές αντιλήψεις караδοκούν σε κάθε ευκαιρία. Αλλά και σε επίπεδο συμβολισμού: πώς προσλαμβάνεται η Ισότητα των Φύλων όταν συνδυάζεται στην ίδια δομή με την οικογενειακή πολιτική και το δημογραφικό;

Το τοπίο έχει αλλάξει σημαντικά τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Διαφαίνεται όμως στο βιβλίο και πόσο εύθραυστη είναι ακόμη η πολιτική της Ισότητας των φύλων. Με την κρίση φάνηκε να χάνονται ευκαιρίες θεσμικής εξέλιξης, ενώ τελευταία φαίνεται να επανακάμπτει ο κοινωνικός συντηρητισμός, όχι μόνο με προφάσεις και συγκυριακά προσκόμματα αλλά με κατά μέτωπον επίθεση.

Αν υπάρχει ένα ευρύτερο δίδαγμα που προκύπτει μέσα από τις γραμμές του βιβλίου είναι ότι οι νέες γενιές οφείλουν να συνειδητοποιήσουν την αξία τους και να είναι σε εγρήγορση για την υπεράσπιση όσων με κόπο κατακτήθηκαν.